

Nikša Dubreta*, Erik Brezovec**, Fran Miškić***

Percepcija društvene kontrole i upotreba marihuane među zagrebačkim studentima

SAŽETAK

Kroz istraživanje stavova o marihuani i obrazaca njene upotrebe među zagrebačkim studentima u radu se preispituje analitička upotrebljivost Hirschijevih i Beckerovih mehanizama društvene kontrole devijantnosti. Prikazani su rezultati kvantitativnog istraživanja kojim se željelo utvrditi razlikuju li se korisnici od nekorisnika u sagledavanju teoretski formuliranih mehanizama društvene kontrole upotrebe marihuane – dostupnosti, tajnovitosti, privrženosti, predanosti, uključenosti, uvjerenja i moralnosti. Pokazalo se da se korisnici od nekorisnika razlikuju jedino u dimenzijama moralnosti i uvjerenja te da i jedni i drugi tajnovitost promatraju kao još uvijek važan mehanizam društvene kontrole upotrebe marihuane. Percepcija ostalih mehanizama ne sugerira njihov utjecaj na stavove i prakse konzumiranja marihuane među studentima i ostavlja prostor za razmatranje upotrebe marihuane u terminima društveno podnošljivog oblika devijantnosti.

Ključne riječi: društvena kontrola, upotreba marihuane, devijantnost, studenti.

UVOD

Posjedovanje droga za vlastitu upotrebu u Hrvatskoj dekriminalizirano je izmjenama Krivičnog zakona iz 2011. (Narodne novine, 144/2012) i regulirano odredbama Prekršajnog zakona (Narodne novine, 107/2007). Posjedovanje marihuane svakako

* Fakultet strojarstva i brodogradnje, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6202-197X>

** Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6545-632X>

*** Fakultet strojarstva i brodogradnje, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska.

Adresa za korespondenciju: Erik Brezovec, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Borongajska cesta 83D, 10000 Zagreb, Republika Hrvatska. E-pošta: ebrezovec@fhs.hr.

je najzastupljeniji oblik prekršaja odredbi zakona o suzbijanju zlouporabe droga i formalna društvena kontrola njene upotrebe uglavnom uključuje niz sankcija: od novčane kazne i oduzimanja droge do različitih zaštitnih mjera poput višekratnih kontrola urina i konzultacija s ovlaštenim stručnjakom. Novčane kazne, prema Pakšić i Kovač (2020), načelno su blage i kreću se pretežno u okvirima zakonski propisanog minimuma. Za maloljetnike sankcije obično podrazumijevaju i elemente neformalne društvene kontrole kao što su pojačan školski i roditeljski nadzor i primjena odgojnih mjera u svrhu prestanka konzumacije i svih ostalih veza s marihuanom. Premda je u hrvatskom javnom prostoru i medijima moguće uočiti nijansirane pristupe upotrebi marihuane, akteri društvene kontrole opisuju je pretežno kroz upozoravajuće poruke o razmjerima njene rekreativne upotrebe, štetnosti konzumacije za psihofizičko zdravlje i potrebu za pojačanim mjerama prevencije dostupnosti i upotrebe (Dubreta, 2013). Medicinska upotreba odobrena je 2015., u vidu korištenja lijekova na bazi kanabisa za osobe koje boluju od multiple skleroze, zloćudne bolesti, AIDS-a i epilepsije te uključuje strogi liječnički nadzor i podrazumijeva ogradu prema rekreativnoj upotrebi (Duraković, 2016), što se donekle podudara s rezultatima nekih istraživanja u drugim zemljama (Hakkarainen i sur., 2014). U osnovi, studije koje ukazuju na širok spektar medicinske upotrebe dugotrajne su i u proteklih 30-ak godina u trajnom su porastu (Pratt i sur., 2019; Takakuwa, 2020). Ipak, u vezi s medicinskom upotrebom ne postoji izričit znanstveni konsenzus, što je i razumljivo jer, kao što Courtwright (2001) upozorava, medicinska istraživanja u psihotropnim supstancama, osim korisnih, obično pronalaze i štetne zdravstvene potencijale.

U slučaju marihuane to je dodatno otežano jer je njenu rekreativnu, odnosno psihoaktivnu upotrebu iz užitka, u nizu situacija teško razlučiti od onih aspekata medicinske upotrebe koja je striktno usmjerena na psihofizičko zdravlje. Medicinsku marihuanu i preparate na njoj osnovi koji su lišeni psihoaktivnih svojstava danas je u Hrvatskoj uz liječničku potvrdu moguće legalno nabaviti, dok rekreativni korisnici marihuanu nabavljaju na ilegalnom tržištu jer se psihoaktivnost kao katalizator na planu druženja, relaksacije, opuštanja ili produbljivanja užitka iz perspektive društvene kontrole promatra kao nepoželjna i štetna. Usto, upotreba u svrhu druženja ili relaksacije i opuštanja nerijetko podrazumijeva laički, službenim liječničkim nadzorom neposredovan način redukcije stresa, depresije i tjeskobe, pri čemu su poremećaji raspoloženja i depresija na vrhu liste od preko 20 navodjenih razloga korištenja marihuane u terapijske svrhe (Hakkarainen i sur., 2014). Zbog toga je potraga aktera društvene kontrole za linijom striktnog razdvajanja medicinske od rekreativne upotrebe marihuane problematična i, barem na planu načela autonomnosti, tj. poštovanja sposobnosti donošenja odluka samostalnih osoba (Beauchamp, 1996; Dertadian, 2023; O'Brien, 2013; Page, 2012), omogućuje da se rekreativnu upotrebu marihuane promotri iz bioetičke perspektive. Napokon,

usprkos upozorenjima aktera društvene kontrole o štetnosti marihuane i potrebi striktno regulacije njene medicinske upotrebe, stopa upotrebe marihuane u Hrvatskoj iznad je europskog prosjeka (EMCDDA, 2023). Budući da su sankcije za njeno posjedovanje u svrhu osobne upotrebe pretežno blage, društvena kontrola marihuane u Hrvatskoj odgovara Cohenovu (1985) pristupu prema kojem se uklapa u širi društveni proces dekarceracije uz kapilarno širenje kroz institucijski sustav koji smanjuje izravnu represiju, ali kontrolu čini dodatno prisutnom i sveprožimajućom.

U osnovi, tema društvene kontrole u sociologiji početno je etabliрана ponajprije u terminima društvene regulacije u kontekstu širih društvenih transformacija, tj. kao sposobnost društva da se regulira prema željenim načelima i vrijednostima čija se svrha očituje u smanjenju nasilja i ljudske bijede i u posvećenosti racionalnim procedurama na planu stalnog redefiniranja društvenih ciljeva (Janowitz, 1975). Tako postavljen okvir za istraživanje društvene kontrole predstavljao je nastojanje da se prevlada mehanicizam sadržan u Tönniesovim (2001) (*Gemeinschaft-Gesellschaft*) i Durkheimovim (1984) (mehanička i organska solidarnost) dihotomnim kategorijama kao analitičkim alatima za razmatranje društvenih promjena, odnosno preobrazbe predmodernih i pretežno agrarnih društava u moderna i industrijska. Prema Janowitzu (1975) društvena kontrola kao samoregulacija društva ne cilja na postizanje društvene stabilnosti već predstavlja mehanizam koji „organizira razdore, pritiske i tenzije bilo kojeg društva – seljačkog, industrijskog ili naprednog industrijskog. Problem je mogu li procesi društvene kontrole održati društveni poredak dok se transformacija i društvena promjena odvijaju“ (Janowitz, 1975, str. 85). Drugim riječima, koncept društvene kontrole ne počiva na stabilnosti ostvarenoj putem represije nego na učinkovitosti koja se ogleda u mjeri u kojoj potiče društvene grupe u smjeru ostvarenja racionalno definiranih društvenih ciljeva (Costello i Laub, 2020). Upotreba marihuane u Hrvatskoj u transformaciji je od početaka u 1970-im i 1980-im do danas, prevalivši put od nedostupnosti, nerasirenosti upotrebe, strogih kazni, predrasuda i stigmatizacije do relativne normalizacije i dekriminalizacije osobne upotrebe. Taj put nije pravocrtan, ali je jednosmjernan.

Pitanje društvene kontrole upotrebe droga nezaobilazno je u okviru sociologije devijantnosti (Deflem, 2015; Downes i sur., 2007; Inderbitzin, Bates i Gainey, 2017; Meier, 2015; Pfohl, 1985; Young, 1972) i tematizirano je kroz različite teoretske perspektive: od teorije diferencijalnih asocijacija i društvenog učenja (Akers i Jensen, 2010; Sutherland i Cressey, 1974), preko anomijijskog pristupa i teorija pritiska (Merton, 1957), Hirschijeve (1969/2002) teorije delinkventnosti, Matzinog (1964) pristupa neutralizacije i skretanja, do Beckerove (1963) teorije etiketiranja, Cohenova (1972/1980) koncepta socijetalne kulture kontrole i koncepta „blagog popuštanja“ globalnog prohibicionističkog režima Bewley-Taylor (2012). Budući da razine konzumacije marihuane u Hrvatskoj sugeriraju da je njena upotreba

donekle normalizirana, ali istovremeno podložna formalnoj i neformalnoj društvenoj kontroli usmjerenoj na njeno suzbijanje i izbjegavanje, u ovom radu pojam društvene kontrole korišten je iz perspektive njenih mehanizama razrađenih u teorijama devijantnosti Travis Hirschi (1969) i Howarda Beckera (1963). Te mehanizme nerijetko je moguće prepoznati u postojećim praksama prevencije i sankcioniranja upotrebe marihuane, a u spomenutim pristupima sistematizirani su na način koji je prikladan za empirijsko istraživanje.

U ovom radu fokusirali smo se na povezanost društvene kontrole i konzumacije marihuane među zagrebačkim studentima. Zanimalo nas je hoće li se percepcija Hirschijevih i Beckerovih mehanizama društvene kontrole podudarati među korisnicima i nekorisnicima marihuane. Drugim riječima, htjeli smo provjeriti u kojoj su mjeri teoretski formulirani mehanizmi društvene kontrole upotrebljivi za utvrđivanje razlika u stavovima i praksama na planu upotrebe marihuane među korisnicima i onima koji to nisu. U raspravi, sociološki koncept normalizacije upotrebe droga (Duff, 2020; Parker, Aldridge i Measham, 1998; Shiner, i Winstock, 2015) korišten je kao posredujući teoretski obrazac za interpretaciju dobivenih rezultata.

TEORETSKI OKVIR

Korišteni pristupi – Hirschi (1969) i Becker (1963) – u mnogome se, možda fundamentalno, razlikuju. Već samo određenje delinkvencije/devijantnosti različito je: prema Hirschi (1969/2002) delinkventnost se odnosi na „djela čije će otkrivanje rezultirati kažnjavanjem koje će nad osobom koja ih je počinila provesti službe šireg društva“ (str. 47), dok Becker (1963) naglasak stavlja „... ne na kvalitetu čina pojedine osobe, već prije na posljedice primjene pravila i sankcija na ‘prekršitelja’“ (str. 14). Također, ta dva pristupa ne odgovaraju na ista pitanja – kod Hirschi je u pitanju kako društvena kontrola ljude potiče da ne krše društvene norme, a kod Beckera kako prekršitelji neutraliziraju društvenu kontrolu. U sociologiji se Hirschi i Becker obično promatra kao predstavnike važnih, ali različitih teoretskih perspektiva i istraživačkih orijentacija, funkcionalističko/pozitivističke i interakcionističko/konstruktivističke. Na te razlike ukazuje i sâm Hirschi (1969/2002) kad svoje određenje delinkventnosti suprotstavlja Beckerovu, zamjerajući mu da fokusom na osobu umjesto na čin ostaje bez objašnjenja za prekršaje koje nisu počinili delinkventi. Ipak, Beckerova (1963) teorija etiketiranja, s obzirom na određenje devijantnosti, zahvaća i to pitanje kroz tipologiju u kojoj se nalaze i oni počinitelji devijantnih činova koje društvo kao takve ne označava. U osnovi, radi se o prethodno spomenutim različitim pitanjima na koja se ta dva autora fokusiraju, ali se susreću upravo u detaljnom tematiziranju osnovnih mehanizama društvene kontrole.

Hirschi (1969/2002) koncept društvene kontrole zasniva se na karakteru povezanosti pojedinca s društvom, ili preciznije, s prevladavajućim društvenim konvencijama. Snažnija povezanost s društvom potiče izbjegavanje kršenja normi, a slabija povezanost povećava izglednost njihova kršenja. Takav teoretski okvir suprotstavljen je svim teorijama devijantnosti koje se bave razlozima i motivima za kršenje normi, a razloge i motivaciju okreće u suprotno, hobsijansko, pitanje: što pojedinca motivira da ne krši društvene norme? Uz pokušaj da izbjegne Hobbesovo inzistiranje na važnosti straha, Hirschi (1969/2002) odgovor na spomenuto pitanje nudi kroz određivanje četiri tipa veza koje pojedinci uspostavljaju s konvencionalnim društvom.

Privrženost. Prema Hirschiju (1969/2002), radi se o mehanizmu koji predstavlja emocionalnu bliskost sa značajnim drugima, pri čemu privrženost roditeljima ima središnje značenje. Snaga povezanosti s roditeljima obrnuto je proporcionalna izgledima za delinkventno ponašanje. Važnost roditelja nije naznačena u smislu direktne kontrole nego više posredno, u smislu njihove psihološke prisutnosti u situacijama u kojima se adolescent suočava s iskušenjem u smjeru delinkventnog ponašanja („Što bi moji roditelji pomislili da me vide“?). Hirschi (1969/2002) empirijski nalazi potvrđuju važnost privrženosti i na planu veza s drugim osobama koje utjelovljuju odnose zasnovane na povjerenju – prijateljima i ostalim značajnim osobama iz konvencionalnog svijeta. Pritom se povjerenje u prijatelje ponovno zasniva na važnosti privrženosti kao takve jer Hirschi nalazi pokazuju da delinkventi u odnosu na nedelinkvente u značajno manjoj mjeri uspostavljaju bliske veze.

Predanost. Radi se o racionalnoj komponenti koja uključuje *cost-benefit* kalkulaciju o isplativosti delinkventnog ponašanja (Hirschi, 1969/2002; Lilly, Cullen i Ball, 2019). Izglednost delinkventnog ponašanja na pojedinačnoj razini opada u mjeri u kojoj se posvećenost društvenim normama pokazuje kao prikladan putokaz za ostvarenje konvencionalnih društvenih ciljeva (Hirschi, 1969/2002). To znači da je povećanje vlastitog udjela u svijetu konvencionalnosti posredovano posvećenošću legitimnim društvenim aktivnostima poput usmjerenosti na školske obveze, planiranje karijere i sl. Kroz predanost dopuštenim sredstvima za ostvarenje konvencionalnih društvenih vrijednosti osoba pozitivno vrednuje nagrade koje društvo nudi u svrhu suzdržavanja od delinkvencije.

Uključenost. Kao sastavni element u drugim teorijama kontrole i kao podloga za razne preventivne programe na području delinkvencije, uključenost u konvencionalne aktivnosti za Hirschija predstavlja sporan element u tipologiji društvenih veza. Izvan teme neobvezne i dobrovoljne usmjerenosti na školske aktivnosti neovisno o njihovoj važnosti za dalje školovanje, u empirijskim nalazima Hirschi (1969/2002) nije našao potvrdu za uključenost kao nedvosmisleni čimbenik društvene kontrole. Ipak, kasnija

istraživanja (Lilly, Cullen i Ball, 2019) pokazala su da se uključenost u strukturirane i organizirane aktivnosti, podložne nadzoru i provođene u prosocijalnom okruženju (sportske, kulturne, obrazovne kao i aktivnosti u zajednici i civilnim udrugama) može promatrati kao važan element u smanjenju izgleda za devijantno ponašanje.

Uvjerenje. Prema Hirschiju (1969/2002) uvjerenje govori o mjeri u kojoj adolescenti usvajaju moralnu valjanost zakona i drugih normi konvencionalnog društva. Ne radi se o osobnim vrijednostima nego o „dojmovima i mišljenjima koja u velikoj mjeri ovisе o stalnoj društvenoj potkrijepi“ (Lilly, Cullen i Ball, 2019, str. 220). To nisu uvjerenja na planu motivacije u smjeru delinkventnosti, nego varijacije u tome koliko su ljudi uvjereni da trebaju slijediti društvena pravila – „što manje osoba vjeruje da se treba pokoravati pravilima, veća je vjerojatnost da će ih prekršiti“ (Hirschi, 1969/2002, str. 26). Napokon, uvjerenje kao kontrolni mehanizam konzistentno je povezano s privrženošću i predanošću i kontingentno je s obzirom na njihovu snagu.

S druge strane, Becker (1963) je sekvencijalni model devijantnosti razvio kroz istraživanje etapa koje se u devijantnoj karijeri korisnika marihuane manifestiraju ovisno o intenzitetu i kontinuitetu upotrebe. Ovdje su u fokusu sekvencije koje uključuju promjene u stavovima o marihuani i sposobnost neutralizacije različitih mehanizama društvene kontrole nad upotrebom droga usmjerenih na suzbijanje takvog ponašanja (Becker, 1963). Znatni zaokreti u odnosu prema mehanizmima društvene kontrole odvijaju se ovisno o etapama u karijeri korisnika marihuane, odnosno, ovisno o tome radi li se o početniku, povremenom ili stalnom korisniku.

Dostupnost. Ograničavanje dostupnosti zabranom marihuane otežava opskrbu korisnika. Snalaženje korisnika u takvim okolnostima neposredno je u vezi s etapama u njegovoj devijantnoj karijeri. Početnik će ovisiti o relativno slučajnim prilikama, povremeni korisnik ima veću potrebu osiguravanja stabilnijeg izvora opskrbe i više je upućen na korisničku subkulturu, a stalni korisnik je dodatno uključen u odnos s osobama koje preprodaju droge i tu aktivnost promatra kao poslovnu aktivnost. Stalni pritisak društvene kontrole usmjeren na reduciranje dostupnosti droge čini mogućnosti za opskrbu nestalnijima i nesigurnijima i uvjetuje potrebu za poduzimanjem mjera opreza zbog izbjegavanja mogućih sankcija (Becker, 1963).

Tajnovitost. Održavanje upotrebe tajnovitom u odnosu na nekorisnike određeno je katkad nerazgovjetnim i nedefiniranim, a katkad i stvarnim strahom korisnika od društvene reakcije: formalnih sankcija zbog konzumiranja, posjedovanja ili trgovine ilegalnih droga i onih neformalnih koje su sadržane u osudi takvog ponašanja sa strane nekorisnika. Becker (1963) ostavlja mogućnost za promatranje problema tajnovitosti i iz perspektive uspostavljanja socijalne distance prema nekorisnicima i usmjeravanja najvećeg dijela svakodnevnih aktivnosti prema devijantnoj grupi.

Moralnost. Radi se o neutralizaciji mehanizma društvene kontrole koji je sadržan u službenom određenju upotrebe droga kao nemoralnog čina. Kao i kod prethodnih mehanizama društvene kontrole, sposobnost neutralizacije moralnosti posredovana je učestalošću i intenzitetom upotrebe – odbacivanje prevladavajućih stereotipa u upotrebi droge i racionalizacija vlastite aktivnosti preduvjeti su za dalje napredovanje u devijantnoj karijeri: od početnika koji možda dijeli jedan dio stereotipa s konvencionalnim predodžbama o drogama, do frekventnih konzumenata kojima je na raspolaganju širi dijapazon racionalizacija o moralnosti upotrebe. Upotreba marihuane intenzivirat će se u mjeri u kojoj će pojedinac interpretirati konvencionalne predodžbe kao „neinformirane poglede autsajdera i zamijeniti ih pogledom ‘iznutra’ do kojeg dolazi na osnovi iskustva s drogom u društvu drugih korisnika“ (Becker, 1963, str. 78).

Hirschijevi (1969/2002) i Beckerovi (1963) mehanizmi društvene kontrole često su propitivani u kasnijim istraživanjima na različitim uzorcima i uz korištenje različitih metodoloških postupaka. Zbog toga i rezultati u tim istraživanjima variraju i nerijetko su nekonzistentni. Kempf (1993) u pregledu 71 pokušaja testiranja Hirschijeva modela zaključuje da se pretežno radi o međusobno nepovezanim studijama koje ne nude dostatne odgovore o održivosti modela društvene kontrole kao znanstvene teorije. Sličan se zaključak odnosi i na pokušaje da se osnovni model upotpuni dodatnim konstruktima jer se ne zasnivaju na dostatnoj znanstvenoj podlozi za razumijevanje teorije društvene kontrole. Stoga provjere osnovnog modela društvene kontrole uglavnom rezimiraju njegove dijelove, poput povezanosti intenziteta društvenih veza i delinkvencije (Kubrin, Stucky i Krohn, 2009), primjenjivosti modela na različite društvene skupine (Aslan, Rosinaite i Khojanashvili, 2019; Unnever i sur., 2009), zasnovanosti nalaza o društvenim vezama kao jedinom uzroku delikventnog ponašanja i zasnovanosti Hirschijeve pretpostavke o motivaciji za kršenje zakona kao inherentnoj ljudima (Lilly, Cullen i Ball, 2019).

Premda su rezultati propitivanja Beckerovih (1963) mehanizama društvene kontrole posredovani razvojem u društvenoj politici prema upotrebi marihuane i raširenosti njene upotrebe koji su uslijedili nakon izvorne studije iz 1963., procjene opstojnosti tih mehanizama poprilično variraju. Istraživanja u sklopu teorije o normalizaciji (Coomber, Moyle i South, 2016; Hathaway i sur., 2018; Parker, Aldridge i Measham, 1998) sugeriraju da je pritisak na planu dostupnosti, tajnovitosti i moralnosti upotrebe marihuane oslabio na prijelazu tisućljeća, a Hathaway (1997) pokazuje da je upotreba marihuane integrirana u društvo kao podnošljiv oblik devijantnosti. Ipak, Hallstone (2002) inzistira na kontinuitetu u društvenoj kontroli marihuane koji ide u prilog izvornom Beckerovu modelu. Na sličan način Measham i Shiner (2009) ukazuju na opstojnost prohibicionističke paradigme u društvenoj politici prema drogama koja se početkom 21. stoljeća i dalje reflektira u potrebi konzumenata

kanabisa da pažljivo razmatraju načine neutralizacije svih ranije opisanih Beckerovih mehanizama društvene kontrole.

METODOLOGIJA

Istraživački ciljevi i metode

Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi u kojoj se mjeri Hirschijevi (1969/2002) i Beckerovi (1963) mehanizmi društvene kontrole pokazuju upotrebljivima za razmatranje stavova o marihuani i praksama njene upotrebe među zagrebačkim studentima. U tu svrhu bilo je potrebno, prvo, utvrditi razine i razloge upotrebe marihuane među studentima, drugo, testirati konzistentnost instrumenta i provjeriti pojavnost pretpostavljenih mehanizama društvene kontrole i, treće, provjeriti jesu li teoretski formulirani mehanizmi društvene kontrole upotrebljivi za utvrđivanje razlika u stavovima i praksama na planu upotrebe marihuane među korisnicima i onima koji to nisu. Ukratko, istraživačka pitanja bila su:

1. Koji su obrasci konzumacije marihuane među zagrebačkim studentima?
2. Omogućava li konstruirani upitnik provjeru upotrebljivosti Hirschijevih i Beckerovih mehanizama društvene kontrole?
3. Postoje li među zagrebačkim studentima razlike u percepciji mehanizama društvene kontrole s obzirom na to konzumiraju li marihuanu ili ne?

S obzirom na drugo istraživačko pitanje korištena je eksploratorna faktorska analiza (EFA), a u svrhu odgovaranja na treće istraživačko pitanje korištena je jednofaktorska analiza varijance (ANOVA). Toj se analizi pristupilo na temelju obrađene faktorske analize. U sklopu faktorske analize dobiveni su regresijski „bodovi“. Naime, varijable koje se mogu direktno derivirati iz faktorske analize – a reprezentiraju faktore – u SPSS programu za statističku obradu podataka dobivaju se na temelju triju osnovnih metoda: regresijska metoda, Bartlett Score, Anderson-Rubin metoda. Odabrana metoda u ovom radu bila je regresijska, odnosno, izvođenje faktorskih bodova, tj. koeficijenata (Scott, 1966 i IBM 25, 2023). Tom metodom dobiva se na preciznosti varijabli deriviranih iz faktora.

Upitnik

Upitnik se sastojao se od 3 dijela i sadržavao je ukupno 52 varijable. U prvom dijelu ispitana su sociodemografska obilježja ispitanika – spol, dob, mjesto stalnog prebivališta, broj članova kućanstva, područje znanosti studija, status zaposlenosti, osobni mjesečni budžet i obrazovanje roditelja. U drugom dijelu upitnika provjeravani su obrasci korištenja marihuane, a pitanja su se odnosila na isprobavanje tijekom

života, frekvenciju konzumacije u korisnika i eventualne želje i motive u smjeru upotrebe kod nekorisnika. Treći dio upitnika mjerio je percepciju, u teoretskom dijelu spomenutih, Hirschijevih (1969/2002) i Beckerovih (1963) mehanizama društvene kontrole – privrženosti, predanosti, uključenosti, uvjerenja, dostupnosti, tajnovitosti i moralnosti. Pri izradi ovog dijela upitnika Hirschijeva dimenzija uvjerenja i Beckerova dimenzija moralnosti objedinjene su u jednu kategoriju koja, na planu stavova o marihuani i zakonske opravdanosti zabrane njene upotrebe, zahvaća percepciju Hirschijevih naznaka o važnosti konvencionalnih predodžbi o marihuani i pripadajućih društvenih normi i Beckerovih naznaka o sadržaju konvencionalnih stereotipa koje korisnici, ovisno o frekvenciji upotrebe marihuane, moraju neutralizirati. U početnom obliku ovaj dio upitnika sadržavao je 34 čestice i prikazan je u tablici 1. Stavovi o svim spomenutim mehanizmima društvene kontrole mjereni su petostupanjskom skalom u rasponu od „1 – uopće se ne slažem“ do „5 – u potpunosti se slažem“.

Tablica 1. Percepcija Hirschijevih i Beckerovih mehanizama društvene kontrole*.

	Tvrdnje	N	\bar{x}	SD
Dostupnost (Cronbach $\alpha = 0,790$)	Marihuanu je danas relativno jednostavno nabaviti.	645	4,21	0,961
	Na druženjima (tulum, partiji, koncerti, izlasci, svadbe i slično) upotreba marihuane nije rijetkost.	645	3,93	1,079
	Marihuanu nije jednostavno nabaviti zato što je ilegalna.	645	1,83	0,939
	Djelovanje policije otežava nabavljanje marihuane.	645	2,45	1,083
Tajnovitost (Cronbach $\alpha = 0,805$)	Ako netko konzumira marihuanu bolje je da o tome ne govori kolegama na poslu.	645	3,55	1,127
	Konzumentima marihuane pametno je da im šira okolina za to ne sazna.	645	3,42	1,086
	U određenim situacijama konzumenti marihuane moraju paziti da ne budu primijećeni.	645	3,83	1,039
	Konzumenti marihuane trebaju paziti da njihovi roditelji za to ne saznaju.	645	3,29	1,049
Moralnost/uvjerenje (Cronbach $\alpha = 0,808$)	Trenutna zabrana marihuane moralno je opravdana.	645	2,90	1,271
	Tvrdnje o štetnim posljedicama konzumiranja marihuane pretjerane su.	645	2,94	1,184
	Vjerujem psihijatrima i drugim stručnjacima kada govore o štetnosti marihuane.	645	3,39	1,157
	Konzumiranje marihuane prikladan je način relaksacije od stresa.	645	2,90	1,152
	Većinu negativnih informacija o konzumaciji marihuane koje sam čuo u školi smatram točnim.	645	3,06	1,165

	Učestalo konzumiranje marihuane predstavlja bijeg od stvarnosti.	645	3,73	1,157
	U krajnjoj liniji, zakon zabranjuje marihuanu jer njena upotreba može biti štetna.	645	3,44	1,192
	Ne isplati mi se kršiti društvene norme.	645	3,07	1,119
	Povremeno konzumiranje marihuane nije štetno.	645	3,45	1,124
Privrženost (Cronbach $\alpha = 0,627$)	U važnim životnim prilikama prisjetim se mišljenja svojih roditelja.	645	3,73	1,036
	Kad u nešto nisam siguran, obično se konzultiram s najboljim prijateljima.	645	3,85	1,023
	O važnim stvarima rado razgovaram s braćom/ sestrama.	645	3,23	1,358
	O drogama ne mogu razgovarati sa svojim roditeljima.	645	2,73	1,395
	U nekim osjetljivim situacijama poslušam savjet osoba u koje imam povjerenja (neki nastavnici, treneri, svećenici i sl.).	645	3,35	1,218
	Bitno mi je što moja šira obitelj misli o meni.	645	3,14	1,280
Uključenost (Cronbach $\alpha = 0,615$)	Slobodno vrijeme provodim uglavnom prateći zabavne sadržaje na internetu i TV-u.	645	3,49	1,128
	Uspješno organiziram svoje vrijeme.	645	3,51	1,061
	Slobodno vrijeme često provodim u neobaveznom druženju s prijateljima.	645	3,76	1,021
	U slobodno vrijeme sudjelujem u društvenim aktivnostima (udruge, humanitarne akcije, vjerske organizacije i sl.).	645	2,49	1,222
	Moje slobodno vrijeme prožeto je organiziranim aktivnostima (hobiji, treniranje i sl.).	645	3,45	1,163
Predanost (Cronbach $\alpha = 0,853$)	Uspješno studiranje mi je na prvom mjestu.	645	3,90	1,037
	Ulažem napore u planiranje svoje buduće karijere.	645	3,86	0,999
	Samo napornim radom mogu ostvariti uspjeh.	645	3,95	0,999
	U životu su mi obaveze uvijek na prvom mjestu.	645	3,57	1,041
	Zbog uspjeha sam se spreman/na odreći nekih stvari koje nisu toliko bitne.	645	3,69	1,024

*Sivo nijansirane tvrdnje faktorskom analizom ispale su iz konačne varijante upitnika zbog nemogućnosti određivanja pripadnosti čestica jednom faktoru (odnosno sličnih zasićenja u nekoliko faktora) ili u slučaju faktora dostupnosti, zbog vrlo niske razine pouzdanosti kada se čestice uključe u analizu.

Uzorak i provođenje istraživanja

Prikupljanje podataka provedeno je kombiniranjem papir/olovka (PAPI) i Mobile Assisted Personal Interview (MAPI) tehnika ispunjavanja ankete. U dogovoru s

nastavnicima na različitim zagrebačkim fakultetima studenti su anketu ispunjavali na početku predavanja, što je trajalo 15-ak minuta. Kao primarna tehnika korišten je MAPI: studenti su putem vlastitih pametnih telefona očitavali QR kod za pristup anketi u *Google Forms* formatu. Studenti koji iz bilo kojeg razloga nisu na taj način mogli pristupiti anketi, ispunjavali su PAPI anketu, a podatke su autori naknadno unijeli u bazu podataka. Svrha i ciljevi istraživanja studentima su obrazloženi prije pristupa anketi, a samo ispunjavanje bilo je u potpunosti dobrovoljno, s mogućnošću da se neovisno o razlogu prekine u bilo kojem trenutku.

Populaciju istraživanja čine studenti Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog katoličkog sveučilišta, veleučilišta te različitih privatnih učilišta i fakulteta. Uzorak istraživanja bio je kvotni, a konstruiran je na temelju objedinjavanja dostupnih informacija o populaciji studenata u sklopu zagrebačkih visokoškolskih ustanova. Kvote su razrađene u odnosu na spol studenata te područje znanosti studija koji su studenti upisali. U konačnici uzorak se sastojao od 58,9 % studentica te 38,3 % studenata (tablica 2), dok se na planu spolne pripadnosti nije izjasnilo 2,8 % studenata.

Tablica 2. Struktura uzorka prema spolu.

	F	%
Muški	247	38,3
Ženski	380	58,9
Ne želim odgovoriti	18	2,8
Ukupno	645	100,0

S obzirom na područje znanosti studija 39,1 % studenata je u području društvenih, 9,3 % ih je u području humanističkih, 9,3 % u području prirodoslovnih, 29,9 % u području tehničkih, 12,4 % u području biotehničkih i biomedicinskih znanosti (tablica 3).

Tablica 3. Struktura uzorka prema području znanosti.

	F	%
Biomedicinske znanosti (medicina, dentalna medicina)	80	12,4
Društvene znanosti (psihologija, pravo, sociologija, ekonomija...)	252	39,1
Humanističke znanosti (jezici, povijest, filozofija...)	60	9,3
Prirodoslovne znanosti (matematika, biologija, kemija, fizika...)	60	9,3
Tehničke znanosti (strojarstvo, elektrotehnika...)	193	29,9
Ukupno	645	100,0

Zbog malog broja slučajeva koji bi obuhvatili u uzorak nisu uključene kvote s umjetničkih i interdisciplinarnih područja. Istraživanje je provedeno na kvotnom uzorku od 645 studenata/ica zagrebačkih fakulteta. Iako je mogućnost generalizacije ograničena, ovakav uzorak potencijalno je koristan pri identificiranju graničnih uvjeta teorije (Peterson i Merunka, 2014), što vrijedi i u slučaju ovoga istraživanja. Naime, studentska je populacija specifična u pogledu brojnih karakteristika, a ovdje je potrebno istaknuti neke od psiholoških koje navodi Sears (1986), kao što su, primjerice, ne-kristaliziranost stavova zbog sklonosti vanjskome utjecaju te revizije definicija „poželjnog“ posredovane (studentskom životu karakterističnim) promjenama grupnoga okruženja i nadolazećim zahtjevima u sferi zaposlenosti (Ashraf i Merunka, 2017). Stoga je upravo studentska populacija ono što bismo mogli promatrati kao potencijalno graničan uvjet Hirschijsve (1969/2002) i Beckerove (1963) teorije: smanjena ali ipak (pretpostavljena) postojeća privrženost roditeljima; razne promjene unutar grupa prijatelja; prelazak iz „školskog“ u „studentski“ način života; rekontekstualizacija predanosti i uključenosti u različite aktivnosti; možebitna transformacija uvjerenja koja iz svega navedenog proizlaze – specifičnosti su koje studentsku populaciju čine podložnom za preispitivanje primjenjivosti onih mehanizama društvene kontrole koje su identificirali Hirschi (privrženost, predanost, uključenost i uvjerenja) i Becker (dostupnost, tajnovitost i moralnost).

REZULTATI

Prvo istraživačko pitanje bilo je deskriptivnog tipa, a postavljeno je s ciljem dobivanja opće slike o konzumaciji marihuane među zagrebačkim studentima. U tablici 4 može se vidjeti koliki je broj trenutnih studenata tijekom svog života barem jednom konzumirao marihuanu.

U uzorku od 645 ispitanika 56 % odgovorilo je da je marihuanu konzumiralo barem jednom u životu, dok 42 % ispitanika nikada nije konzumiralo marihuanu (tablica 4). Dva posto studenata nije odgovorilo na ovo pitanje. Od onih pak, koji su marihuanu konzumirali barem jednom u životu, najveći postotak izjasnio se kao nekorisnik (46,7 %), kao povremeni korisnik izjasnilo se 44,5 % ispitanika, a približno 9 % izjasnilo se kao stalni korisnici (tablica 5).

Tablica 4. Prevalencija upotrebe marihuane.

	F	%
DA	362	56,1
NE	271	41,9
Bez odgovora	12	2,0
Ukupno	645	100

Tablica 5. Percepcija korisničkog statusa.

	F	%
Nekorisnik	169	46,7
Povremeni korisnik	161	44,5
Stalni korisnik	32	8,8
Ukupno	362	100

Budući da značajan dio studenata (169) koji su konzumirali marihuanu sebe promatra kao nekorisnike (prestali su s konzumiranjem ili su samo eksperimentirali), a 271 student nikad u životu nije konzumirao marihuanu, vidljivo je da udio nekorisnika u ukupnom uzorku iznosi 69,4 %, dok je povremenih korisnika 25,4 %, a stalnih korisnika 5 %. Drugim riječima, više od dvije trećine studenata su nekorisnici, svaki četvrti je povremeni korisnik, a svaki dvadeseti je stalni korisnik (tablica 6).

Tablica 6. Korisnici i nekorisnici marihuane.

	F	%
Nisu nikad konzumirali	271	42,8
Konzumirali, ali se smatraju nekorisnicima	169	26,6
Povremeni korisnici	161	25,4
Stalni korisnici	32	5,2
Ukupno	633	100

Među svim studentima koji su konzumirali marihuanu više od polovine kao glavni razlog navodi druženje i rasonodu (53,6 %), a svaki četvrti student navodi opuštanje i relaksaciju (27,6 %). Na sličan način, među povremenim i stalnim korisnicima prevladava rekreativna upotreba marihuane: 56 % njih kao glavni razlog upotrebe navelo je druženje i rasonodu, a 38 % opuštanje i relaksaciju. Medicinska i upotreba u religijske svrhe pojavile su se kao sporadične u ukupnom uzorku (zajedno manje od 2 %,) i to među onima koji su konzumirali marihuanu, ali se ne smatraju korisnicima. U ukupnom uzorku onih koji su konzumirali marihuanu drugi razlozi čine 11 %, a 6 % ispitanika nije bilo sigurno u vezi razloga konzumiranja marihuane (tablica 7).

Tablica 7. Glavni motivi korištenja marihuane.

Svi koji su ikad u životu konzumirali marihuanu	F	%
Druženje i rasonoda	194	53,6
Opuštanje i relaksacija	100	27,6
Medicinske ili terapijske svrhe	3	0,8
Religijske svrhe	3	0,8
Nisam sigurna	22	6,0
Drugo	40	11,2
Ukupno	362	100

Povremeni i stalni korisnici	F	%
Druženje i razonoda	108	56,0
Opuštanje i relaksacija	74	38,3
Medicinske ili terapijske svrhe	-	-
Religijske svrhe	-	-
Nisam sigurna	4	2
Drugo	7	3,7
Ukupno	193	

Što se pak tiče dobi prve konzumacije marihuane; tri četvrtine ispitanika odgovorilo je da su marihuanu prvi put konzumirali tijekom srednje škole, u dobi od 15 do 18 godina (72,9 %). Nakon srednje škole marihuanu je prvi put konzumiralo 18,5 % ispitanika, a 8,3 % ispitanika marihuanu je prvi put konzumiralo tijekom osnovne škole.

U sklopu deskriptivne analize mehanizama pokazalo se da je marihuana lako dostupna i korisnicima i nekorisnicima. Međutim, prikrivanje upotrebe studenti, korisnici i nekorisnici još uvijek smatraju važnim, što se najviše očituje u potvrdi stava (69 %) da konzumenti marihuane moraju paziti da, tijekom svoje konzumacije, ne budu primijećeni (tablica 8).

Tablica 8. Stavovi o tajnovitosti konzumacije marihuane.

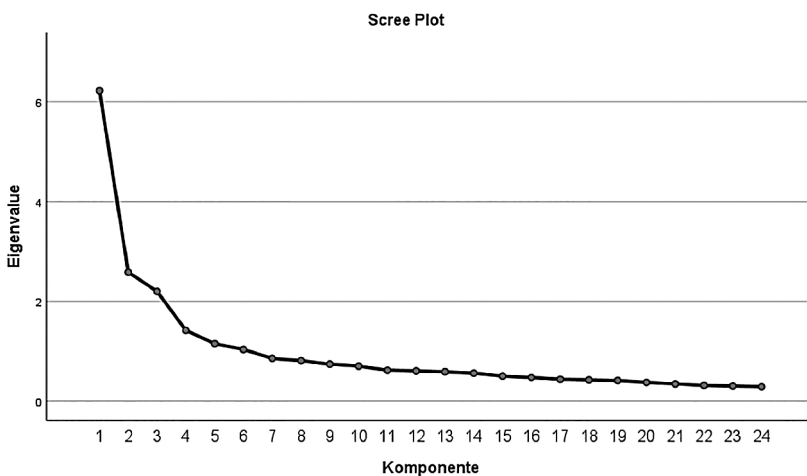
U određenim situacijama konzumenti marihuane moraju paziti da ne budu primijećeni	F	%
Uopće se ne slažem	23	3,6
Ne slažem se	49	7,6
Niti se slažem, niti se ne slažem	128	19,8
Slažem se	262	40,6
U potpunosti se slažem	183	28,4
Ukupno	645	100

Budući da su Beckerovi i Hirschijevi mehanizmi društvene kontrole teoretski latentni konstrukti za analizu delikventnog ponašanja, provedena je eksploratorna faktorska analiza (EFA) kako bi se utvrdilo u kojoj se mjeri izmjerene varijable u početnom upitniku (tablica 1) grupiraju u terminima glavnih teoretski pretpostavljenih komponenti. Faktorska analiza provedena je uz primjenu varimax rotacije. Nakon 4 iteracije utvrđeno je 6 faktora koji kroz 23 čestice odgovaraju teoretski predviđenim mehanizmima društvene kontrole, a konačni instrument pokazao je zadovoljavajuću razinu pouzdanosti uz Cronbach Alpha koeficijent 0,855. Postotak objašnjenja varijance za navedenu faktorsku analizu iznosio je 60,9 %, a korelacijski obrasci unutar analize mogu se proglasiti adekvatnima uz vrijednost 0,877 po *Kaiser-Meyer-*

Olkin mjeri. Isto tako, Bartlettov test sfernosti pokazao je adekvatnost same analize ($\chi^2 = 5462,06$; sig. = 0,000). Faktori dobiveni analizom prikazani su u tablici 9.

Na temelju scree plot kriterija (Grafikon 1.) uočen je prekid između faktora šest i sedam, što potvrđuje izdvajanje šest faktora, jer su njihova svojstva separirana od svojstava vrijednosti preostalih faktora.

Grafikon 1. Scree plot dijagram.

Tablica 9. Vrijednosti zasićenja čestica s obzirom na dimenzije društvene kontrole spram konzumacije marihuane. (Varimax rotacija).

Komponente

	1 (PD)	2 (UM)	3 (TA)	4 (DO)	5 (UK)	6 (PR)
U životu su mi obaveze uvijek na prvom mjestu.	0,803					
Ulažem napore u planiranje svoje buduće karijere.	0,772					
Uspješno studiranje mi je na prvom mjestu.	0,746					
Samo napornim radom mogu ostvariti uspjeh.	0,739					
Zbog uspjeha spreman/na sam se odreći nekih stvari koje nisu toliko bitne.	0,707					
Ne volim se osjećati besposleno.	0,503					
Većinu negativnih informacija o konzumaciji marihuane koje sam čuo u školi smatram točnima.		0,837				

Trenutna zabrana marihuane moralno je opravdana.		0,791				
U krajnjoj liniji, zakon zabranjuje marihuanu jer njena upotreba može biti štetna.		0,763				
Vjerujem psihijatrima i drugim stručnjacima kad govore o štetnosti marihuane.		0,749				
Ne isplati mi se kršiti društvene norme.		0,446				
Konzumentima marihuane pametno je da im šira okolina za to ne sazna.			0,830			
U određenim situacijama konzumenti marihuane moraju paziti da ne budu primijećeni.			0,717			
Ako netko konzumira marihuanu bolje je da o tome ne govori kolegama na poslu.			0,764			
Konzumenti marihuane trebaju paziti da njihovi roditelji za to ne saznaju.			0,740			
Marihuanu je danas relativno jednostavno nabaviti.				0,780		
Na druženjima (tulumi, partiji, koncerti, izlasci, svadbe i slično) upotreba marihuane nije rijetkost.				0,701		
U slobodno vrijeme sudjelujem u društvenim aktivnostima (udruge, humanitarne akcije, vjerske organizacije i sl.).					0,764	
Moje slobodno vrijeme prožeto je organiziranim aktivnostima (hobiji, treniranje i sl.).					0,676	
Uspješno organiziram svoje vrijeme.					0,559	
O važnim stvarima rado razgovaram s braćom/sestrama.						0,643
U važnim životnim prilikama prisjetim se mišljenja svojih roditelja.						0,631
Kad u nešto nisam siguran obično se konzultiram s najboljim prijateljima.						0,612
Bitno mi je što moja šira obitelj misli o meni.						0,516

Iz provedene analize moguće je pretpostaviti ukupno 6 dimenzija društvene kontrole. Tako, u sintezi s teorijom, prvi faktor u tablici 10 označava dimenziju predanosti (PD), drugi faktor dimenziju uvjerenja/moralnosti (UM), treći faktor označava

tajnovitost (TA), četvrti dostupnost (DO), peti uključenost (UK), a šesti privrženost (PR).

U tablici 10 prikazano je objašnjenje varijance dobiveno faktorskom analizom. Faktorskim rješenjem ukupno je objašnjeno 60,9 % varijance. Nakon rotacije, 1. faktor objašnjava 16,24 %, faktor 2. 12,2 %, faktor 3. 10,76 %, faktor 4. 7,59 %, faktor 5. 7,16 %, faktor 6. 6,95 %.

Tablica 10. Objašnjenje varijance prije i nakon rotacije.

Komponente	Prije rotacije			Nakon rotacije		
	Σ (eigenvalue)	% varijance	Kumulativno	Σ (eigenvalue)	% varijance	Kumulativno
1	6,224	25,93	25,93	3,898	16,24	16,24
2	2,584	10,77	36,70	2,929	12,20	28,45
3	2,199	9,16	45,86	2,582	10,76	39,20
4	1,419	5,91	51,78	1,821	7,59	46,79
5	1,152	4,80	56,56	1,719	7,16	53,95
6	1,037	4,32	60,90	1,667	6,95	60,90

Treći cilj ovoga rada bio je ispitati postoje li među zagrebačkim studentima razlike u percepciji mehanizama društvene kontrole s obzirom na to konzumiraju li marihuanu ili ne. U tu svrhu na podlozi rezultata o prevalenciji korištenja marihuane i predodžbama o vlastitom korisničkom statusu identificirali smo tri skupine studenata. Prvu skupinu čine studenti koji nikad nisu konzumirali marihuanu, drugu čine studenti koji su je konzumirali ali se ne smatraju korisnicima, a treću skupinu čine povremeni i stalni korisnici. Kroz dobivene regresijske bodove (koeficijente) faktora društvene kontrole ispitano je postoje li među spomenutim skupinama studenata statistički značajne razlike u percepciji mehanizama društvene kontrole koje je pokazala konačna EFA iteracija.

Kada je riječ o usporedbi studenata koji nikad u životu nisu konzumirali marihuanu i onih koji su je konzumirali (neovisno o tome smatraju li se nekorisnicima i povremenim ili stalnim korisnicima) statistički značajna razlika s obzirom na dimenzije društvene kontrole pronađena je samo po pitanju uvjerenja/moralnosti¹. U tom su smislu oni koji marihuanu nikada nisu konzumirali na skalama uvjerenja/moralnosti imali višu razinu slaganja s kulturno-institucijski utemeljenim predodžbama o marihuani (tablica 11). U percepciji ostalih mehanizama društvene kontrole (privrženost,

¹ Subskala *Uvjerenje/moralnost* prema Kolmogorov-Smirnovljevu testu zadovoljava uvjete normalnosti (sig > 0,05; sig = 0,2).

predanost, tajnovitost, dostupnost i uključenost) nisu se pokazale statistički značajne razlike.

Tablica 11. Aritmetička sredina uvjerenja/moralnosti s obzirom na konzumaciju marihuane barem jednom tijekom života.

Uvjerenje/moralnost (nisu konzumirali marihuanu i ostali)				
		F	\bar{x}	SD
Konzumacija marihuane	DA	362	-0,30	0,984
	NE	271	0,42	0,870

Kada se radi o tome postoje li razlike u percepciji mehanizama društvene kontrole među studentima koji su konzumirali marihuanu, ovisno o tome smatraju li se nekorisnicima ili povremenim i stalnim korisnicima, ponovno se pokazala statistički značajna razlika jedino u mehanizmu uvjerenja/moralnosti. Scheffe Post Hoch testom utvrđeno je da razlika postoji između, s jedne strane, onih koji se generalno ne smatraju korisnicima i, s druge strane, onih koji se smatraju povremenim i stalnim korisnicima (tablica 12). I ovdje u preostalim dimenzijama društvene kontrole nije pronađena statistički značajna razlika.

Tablica 12. Scheffe Post Hoch test moralnosti i uvjerenja s obzirom na percepciju vlastite konzumacije marihuane.

			Razlika u \bar{x}	Std. error	Sig.	Niža granica	Viša granica
Moralnost i uvjerenje	Nekorisnik	Povremeni korisnik	0,72	0,100	0,00	0,47	0,96
		Stalni korisnik	0,99	0,175	0,00	0,56	1,42
	Povremeni korisnik	Nekorisnik	-0,72	0,100	0,00	-0,96	-0,47
		Stalni korisnik	0,27	0,176	0,31	-0,16	0,70
	Stalni korisnik	Nekorisnik	-0,99	0,175	0,00	-1,42	-0,56
		Povremeni korisnik	-0,27	0,176	0,31	-0,70	0,16

U tablici 13 prikazane su aritmetičke sredine regresijskih bodova (koeficijenata). Vidljivo je da je koeficijent uvjerenja/moralnosti (min = -2,271; maks = 2,29) viši kod nekorisnika marihuane, dok su povremeni korisnici imali negativan predznak regresijskog koeficijenta uvjerenja/moralnosti.

Tablica 13. Aritmetička sredina uvjerenja/moralnosti s obzirom na percepciju frekvencije konzumacije marihuane.

Uvjerenje/moralnost (konzumirali marihuanu)					
	F	\bar{x}	SD	Minimum	Maksimum
Nekorisnik	169	0,10	0,918	-2,27	2,29
Povremeni korisnik	161	-0,61	0,884	-2,73	2,05
Stalni korisnik	32	-0,88	0,960	-2,38	1,17
Ukupno	362	-0,30	0,993	-2,73	2,29

RASPRAVA

Obje teorije u kojima su razrađeni ovdje istraživani mehanizmi društvene kontrole razvijane su kao opće teorije devijantnosti koje se mogu primijeniti u različitim društvenim prostorima i vremenu te na različitim društvenim kategorijama (Costello i Laub, 2020; Krohn i sur. 2016; Meier, 2015). U ovom istraživanju proučavana populacija specifična je i predstavlja potkategoriju mladih u Hrvatskoj za koju je, u osvrtu na prethodna istraživanja, Ilišin (2014) ustvrdila da je natprosječno višeg socijalnog podrijetla i nastanjenija u razvijenijim regijama. Usto, kao i ostali mladi, studenti su se u tim istraživanjima pokazali liberalnijima od starijih generacija, zabrinutiji zbog nedostatka društvene perspektive, relativno neopterećeni drogama kao društvenim problemom i protiv strogo sankcioniranja njihove upotrebe te su predstavljali potkategoriju mladih „s najvećim iskustvom korištenja svih ispitivanih psihoaktivnih supstanci, osobito marihuane“ (Ilišin, 2014, str. 18).

Na slične zaključke upućuju i rezultati ovog istraživanja. Pokazalo se da je više od polovine ispitivanih studenata konzumiralo marihuanu, ali se tek jedan dio njih smatra povremenim ili stalnim korisnicima. U osnovi, više od dvije trećine studenata (69,4 %) ne koristi marihuanu, ali od korisnika se ne razlikuje značajno na planu percepcije gotovo svih mehanizama društvene kontrole njene upotrebe. Za razliku od mehanizma dostupnosti koji prema dobivenim rezultatima usprkos prekršajnim sankcijama ne funkcionira kao djelotvorno sredstvo društvene kontrole marihuane, Beckerov (1963) mehanizam tajnovitosti studenti, korisnici i nekorisnici promatraju kao još uvijek važan čimbenik na planu neutralizacije društvene kontrole – bilo da je riječ o tajnovitosti pred roditeljima, kolegama, široj društvenoj okolini ili općenito situacijama u kojima se marihuana konzumira. S druge strane, Hirschijevi (1969/2002) kontrolni mehanizmi privrženosti, predanosti i uključenosti ne funkcioniraju kao tipovi društvenih veza koji bi nekoga odvratili od konzumiranja marihuane. Korisnici i nekorisnici ne razlikuju se značajno u svojoj privrženosti

bliskim osobama, poglavito roditeljima, predani su svojim, pretežno studentskim obvezama i nisu nešto društveno angažirani, ali su relativno posvećeni individualnim slobodnim aktivnostima i slobodno vrijeme provode pretežno u druženju i razonodi.

U osnovi rezultati govore u prilog teoriji normalizacije upotrebe droga koja je pokazala da u vremenima postmodernosti globalni procesi pogoduju porastu dostupnosti i enormnom razmjeru ilegalne trgovine drogama (Duff, 2020; Measham i Shiner, 2009; Parker, Aldridge i Measham, 1998). Isto vrijedi i za isprobavanje droga, u ovom slučaju marihuane, koje ukazuje na znatne promjene u normativnoj prirodi isprobavanja, što se očituje u smanjenoj važnosti niza indikatora društvenih nejednakosti (Duff, 2020; Parker, Aldridge i Measham, 1998). I u ovom istraživanju pokazalo se da isprobavanje najvećim dijelom počinje tijekom srednje škole, kod nešto manje od jedne trećine studenata nastavlja se i kasnije kroz povremenu, a tek kod svakog dvadesetog studenta kroz učestalu upotrebu zasnovanu na osobno višekratno preispitanim iskustvima. Budući da su studenti iz istraživanja posvećeni svojem studiranju, a konzumenti marihuanu integriraju u slobodno vrijeme u kojem preferiraju druženje i razonodu jednako kao i nekorisnici, rezultati sugeriraju prisutnost *work hard-play hard* obrasca (Parker, Aldridge i Measham, 1998) koji podrazumijeva procjenu prikladnosti svakodnevnih situacija za konzumiranje marihuane ovisno o procjeni posvećenosti obvezama. Drugim riječima, marihuana i njena konzumacija realnost su, kako za korisnike tako i za nekorisnike, koji su često bili u situacijama koje uključuju konzumiranje marihuane. To također govori u prilog teoriji normalizacije prema kojoj cjelokupan svijet druženja više ne ovisi presudno o tome koriste li se droge ili ne (Parker, Aldridge, Measham, 1998). Donekle u ovom dijelu interpretacije rezultata može biti upotrebljiv i Bergerov (2014) koncept *kognitivne kontaminacije* koji sugerira da povećano iskustvo s određenim, nekoč nepoznatim fenomenom rezultira ublažavanjem prethodno krutih stavova. U tom slučaju, dostupnost marihuane i njena prisutnost ne samo u situacijama druženja nego i u širem društvenom prostoru indikator je blažih stavova nekorisnika o važnosti društvene kontrole marihuane i njenih korisnika.

Međutim, Bergerov (2014) koncept, a podjednako i *svijest o upotrebi droga* koju su kao indikator normalizacije izvorno predložili Parker, Aldridge i Measham (1998) treba uzeti s rezervom u onom dijelu u kojem su se pokazale značajne razlike između korisnika i nekorisnika na planu stavova o marihuani i njenoj društvenoj kontroli. Radi se o Hirschijevu (1969/2002) mehanizmu uvjerenja i Beckerovu (1963) mehanizmu moralnosti koji su u ovom istraživanju integrirani jer govore o prihvaćenosti konvencionalnih i u širem društvu prihvaćenih stavova o marihuani i njenoj konzumaciji. Bila teoretska perspektiva društveno konstruktivistička ili strukturalno funkcionalistička, na pitanja o uvjerenjima u ispravnost normi koje sankcioniraju upotrebu marihuane i na pitanja o posljedicama njene upotrebe

korisnici se u odgovorima značajno razlikuju od nekorisnika. Nekorisnici u većoj mjeri od korisnika vjeruju institucijskim i konvencionalnim društvenim uvjerenjima prema kojima je upotreba marihuane štetna, a njena trenutna zabrana moralno opravdana. To znači da dostupnost marihuane, eksperimentiranje i isprobavanje te prisutnost u situacijama u kojima se ona konzumira nekorisnike svejedno ostavljaju skeptičnima na planu uvjerenja o moralnoj opravdanosti upotrebe. Premda se Hirschijevi (1969/2002) mehanizmi privrženosti i predanosti u ovom istraživanju nisu potvrdili kao čimbenici koji odvajaju korisnike i nekorisnike među studentima, dobro je prisjetiti se njegova upozorenja prema kojem je uvjerenje kao kontrolni mehanizam ipak konzistentno povezano s privrženošću i predanosti i kontingentno ovisno o snazi tih dviju veza s konvencionalnim poretkom. Zapravo, kontingentnost je ključni element u razumijevanju djelovanja droga, pa tako i marihuane i manifestira se kroz raznolikost situacija i obrazaca kroz koje se upotreba marihuane odvija (Becker, 2001; Duff, 2007). U tom smislu, ovisnost uvjerenja u sklopu percepcije društvene kontrole upotrebe marihuane u ovom istraživanju ne proizlazi iz privrženosti i predanosti.

Provedeno istraživanje sadrži određena ograničenja. Prvo ograničenje odnosi se na konstrukciju i valjanost instrumenta. Premda se kroz provedenu faktorsku analizu pokazalo da je instrument upotrebljiv za analizu percepcije istraživanih mehanizama društvene kontrole među studentima, treba imati u vidu da su tvrdnje kreirane samostalno i prilagođene su hrvatskom kontekstu. To znači da generirane mjerne skale možda nisu upotrebljive u drugim kontekstima i povlače za sobom otvorena pitanja šire standardizacije istraživanja (Ježovita, 2021). Drugo, kako se istraživanje svelo nad populacijom zagrebačkih studenata, ono nije obuhvatilo druge gradove i sveučilišta izvan Grada Zagreba. Iako je studentska populacija unutar sebe relativno homogena, nameću se pitanja mogućnosti generalizacije podataka na populaciju hrvatskih studenata – prvenstveno zbog mogućih specifičnosti studentskog života u Zagrebu. Nadalje, u ovom se istraživanju ispitivala bazična veza elemenata društvene kontrole i konzumacije marihuane kod zagrebačkih studenata. Rezultati su pokazali specifične podatke, no u samom se radu nije ulazilo u analize koje bi uključivale i neke druge faktore koji bi mogli odigrati važnu ulogu pri formiranju ovog odnosa – npr. socijalni, ekonomski ili kulturni kapital, rodne dimenzije konzumacije alkohola itd. Stoga je prikazane rezultate moguće propitivati i dopuniti kroz istraživanja koja će uključiti detaljnije razrađene spomenute druge faktore i zahvatiti sveobuhvatniji uzorak.

ZAKLJUČAK

S obzirom na cilj ovog istraživanja pokazalo se da su Hirschijevi (1969/2002) i Beckerovi (1963) mehanizmi društvene kontrole devijantnosti donekle primjenjivi

za razmatranje upotrebe marihuane među zagrebačkim studentima. To se odnosi ponajprije na Hirschijev mehanizam uvjerenja i Beckerov mehanizam moralnosti – oba utjelovljuju važnu kariku u prohibicionističkoj orijentaciji na planu društvene politike prema drogama. Na tragu Hirschijeva razumijevanja mehanizma uvjerenja, moralna podloga za zabranu marihuane temelji se na štetnim posljedicama njene upotrebe. Kod Beckera, također, moralnost funkcionira kao mehanizam koji marihuanu u društvu promovira kao štetnu. Obje teorije sugeriraju da će nekorisnici biti skloniji službenim definicijama, a korisnici će kroz konzumiranje marihuane razvijati alternativne definicije, što se pokazalo i u ovom istraživanju. Usto, Beckerov mehanizam tajnovitosti pokazao se u odgovorima kao opstojan jer ga korisnici i nekorisnici velikom većinom smatraju realnim aspektom upotrebe marihuane. Uključenost se u ovom istraživanju pokazala dvosmislenom, što se podudara s Hirschijevim početnim dvojabama o tom mehanizmu. Osjećaj osobne organiziranosti i bavljenje rekreativnim aktivnostima nisu praćeni društvenim angažmanom nego rasonodom i druženjem koji ne sadrže jednu od važnih teoretskih premisa uključenosti – strukturiranost i izvanjski oblikovanu organizaciju.

I ostali mehanizmi pokazali su se problematični na planu vlastite funkcionalnosti. Dostupnost marihuane percipirana je kao jednostavna, što odgovara službenim podacima o dostupnosti marihuane u Hrvatskoj (Doležal, 2013), a privrženost bliskim osobama i predanost obvezama karakterizira kako nekorisnike, tako i korisnike marihuane. Pitanje je radi li se o neprikladnosti teoretski definiranih mehanizama društvene kontrole ili o intenzitetu normalizacije upotrebe marihuane koja se već dekriminalizacijom osobne upotrebe u društvu prihvaća u terminima prihvatljivog prekršaja. Drugim riječima, upotrebljivost istraživanih mehanizama društvene kontrole devijantnosti potrebno je istražiti u sklopu upotrebe ostalih, legalnih i ilegalnih, droga.

LITERATURA

- Akers, R. L. i Jensen, G. F. (2010). Social Learning Theory: Process and Structure in Criminal and Deviant Behavior. U E. McLaughlin i T. Newburn (Ur.), *The SAGE Handbook of Criminological Theory* (str. 56-71). London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446200926.n4>
- Ashraf, R. i Merunka, D. (2017). The Use and Misuse of Student Samples: An Empirical Investigation of European Marketing Research. *Journal of Consumer Behaviour*, 16(4), 295-308. <https://doi.org/10.1002/cb.1590>
- Aslan, M., Rosinaite, V. i Khojanashvili L. (2019). Social Control Theory Variables in Conceptualizing Bonding. Models of Attachment Theory and Adolescent Development. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 8(2), 199-207. <https://doi.org/10.2478/ajis-2019-0031>
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in Sociology of Deviance and Social Control*. New York: Free Press.
- Becker, H. (2001). *Drugs: What are They?* <https://howardsbecker.com/articles/drugs.html> (pristup: 27. travnja 2023).

- Berger, P. L. (2014). *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Beauchamp, T. L. (1996). Načela u bioetici. *Društvena istraživanja*, 5(3-4), 533-544.
- Bewley-Taylor, D. R. (2012). *International Drug Control. Consensus Fractured*. London: Cambridge University Press.
- Cohen, S. (1972/1980). *Folk Devils and Moral Panics*. Oxford: Martin Robertson.
- Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Coomber, R., Moyle, L. i South, N. (2016). The Normalisation of Drug Supply: The Social Supply of Drugs as the “Other Side” of the History of Normalisation. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 23(3), 255–263 . <https://doi.org/10.3109/09687637.2015.1110565>
- Costello, B. J. i Laub, J. H. (2020). Social Control Theory: The Legacy of Travis Hirschi’s Causes of Delinquency. *Annual Review of Criminology*, 3, 21-41. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041527>
- Courtwright, D. (2001). *Forces of Habit. Drugs and the Making of the Modern World*. Harvard University Press.
- Deflem, M. (2015). Deviance and Social Control. U E. Goode (Ur.), *The Handbook of Deviance* (str. 30-44). Malden: Wiley/Blackwell.
- Dertadian, G. C. (2023). Is Non-Medical Use Normal? Normalisation, Medicalisation and Pharmaceutical Consumption. *International Journal of Drug Policy*, 119. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2023.104123>
- Doležal, D. (2013). *Dostupnost i cijene legalnih i ilegalnih droga u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za suzbijanje zloporabe droga Vlade Republike Hrvatske. https://drogeiovisnosti.gov.hr/UserDocImages/uredarhiva/2013/11/DCID_2013_finalno_izvjesce.pdf. (pristup: 23. svibnja 2023).
- Downes D., Rock P., Chinkin C. i Gearty C. (2007). *Crime, Social Control and Human Rights. From moral panics to states of denial. Essays in honour of Stanley Cohen*. Devon: Willan Publishing.
- Dubreta, N. (2013). Socio-cultural Context of Drug Use With Reflections to Cannabis Use in Croatia. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 11(1), 86-97. <https://doi.org/10.7906/indecs.11.1.7>
- Duff, C. (2007). Towards a Theory of Drug Use Contexts: Space, Embodiment and Practice. *Addiction Research and Theory*, 15(5), 503–519. <https://doi.org/10.1080/16066350601165448>
- Duff, C. (2020). On the Legacy of Normalization. *Addiction*, 115(7), 1378–1381. <https://doi.org/10.1111/add.15000>
- Duraković, D. (2016). Medicinska marihuana. *Jahr – European Journal of Bioethics*, 7(2), 331-342.
- Durkheim, E. (1984). *The Division of Labour in Society*. London: Palgrave Macmillan.
- EMCDDA (2023). Statistical Bulletin 2023 – Prevalence of Drug Use. https://www.emcdda.europa.eu/data/stats2023/gps_en. (pristup: 24. lipnja 2023).
- Hallstone, M. (2002). Updating Howard Becker’s Theory of Using Marijuana for Pleasure. *Contemporary Drug Problems*, 29(4), 821-846. <https://doi.org/10.1177/009145090202900408>
- Hakkarainen P., Frank V. A., Barratt M. J., Dahl H. V., Decorte T., Karjalainen K., Lenton S., Potter G. i Werse B. (2014). Growing Medicine: Small-scale Cannabis Cultivation for Medical Purposes in Six Different Countries. *International Journal of Drug Policy*, 26(3), 250-256. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2014.07.005>
- Hathaway, A. D. (1997) Marijuana and Tolerance: Revisiting Becker’s Sources of Control. *Deviant Behavior*, 18(2), 103-124. <https://doi.org/10.1080/01639625.1997.9968048>
- Hathaway, A. D., Mostaghim, A., Erickson, P. G., Kolar, K. i Osborne, G. (2018): “It’s Really No Big Deal”: The Role of Social Supply Networks in Normalizing Use of Cannabis by Students at Canadian Universities, *Deviant Behavior*, 39(12), 1672-1680. <https://doi.org/10.1080/01639625.2017.1411047>

- Hirschi, T. (1969/2002). *Causes of Delinquency*. New York: Routledge.
- IBM (2023). *Factor Analysis Scores*. <https://www.ibm.com/docs/en/spss-statistics/25.0.0?topic=analysis-factor-scores> (pristup: 4. listopada 2023.)
- Ilišin, V. (Ur.). (2014). *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Inderbitzin, M., Bates, K. A. i Gainey, R. R. (2017). *Deviance and Social Control. A Sociological Perspective*. London; New York: Sage.
- Janowitz, M. (1975). Sociological Theory and Social Control. *American Journal of Sociology*, 81(1), 82-108. <https://doi.org/10.1086/226035>
- Ježovita, J. (2021). Possibilities, Potential and Problems of Research Standardization: A Case of Bringing EVS and ESS Together. *Croatian Sociological Review*, 51(3), 495–506.
- Kempf, K. (1993). The Empirical Status of Hirschi's Control Theory. U F. Adler i W. S. Laufer (Ur.). *New Directions in Criminological Theory* (str. 143-185). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Krohn, M. D., Loughran, T. A., Thornberry, T. P., Jang, D. V., Freeman-Gallant, A. i Castro, E. D. (2016). Explaining Adolescent Drug Use in Adjacent Generations: Testing the Generality of Theoretical Explanations. *Journal of Drug Issues*, 46(4), 373–395. <https://doi.org/10.1177/0022042616659758>
- Kubrin, C. E., Stucky, T. D., i Krohn, M. D. (2009). *Researching Theories of Crime and Deviance*. New York: Oxford University Press.
- Lilly, J. R., Cullen, F. T. i Ball, R. A. (2019). *Criminological Theory. Context and Consequences*. London: Sage.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and Drift*. New York: Wiley.
- Measham, F. i Shiner, M. (2009). The Legacy of 'Normalisation': The Role of Classical and Contemporary Criminological Theory in Understanding Young People's Drug Use. *International Journal of Drug Policy*, 20(6), 502–508. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2009.02.001>
- Meier, R. F. (2015). Explanatory Paradigms in the Study of Deviance. U E. Goode (Ur.), *The Handbook of Deviance*, (str. 225-235). Malden: Wiley/Blackwell.
- Merton, R. K. (1957). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- O'Brien, P. K. (2013) Medical Marijuana and Social Control: Escaping Criminalization and Embracing Medicalization. *Deviant Behavior*, 34(6), 423-443. <https://doi.org/10.1080/01639625.2012.735608>
- Page, K. (2012). The Four Principles: Can They Be Measured and Do They Predict Ethical Decision Making?. *BMC Med Ethics* 13(10), 1-8. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-13-10>
- Pakšić, B. H. i Kovač, N. (2020). Prekršajno pravo u službi suzbijanja zloporabe droga u Republici Hrvatskoj: posjedovanje droge bez namjere stavljanja u promet. *Pravni vjesnik*, 36 (1) 79-98. <https://doi.org/10.25234/pv/10613>
- Parker, H., Aldridge, J. i Measham, F. (1998). *Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use*. London: Routledge.
- Peterson, R. A. i Merunka, D. R. (2014). Convenience Samples of College Students and Research Reproducibility. *Journal of Business Research*, 67(5), 1035–1041. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.08.010>
- Pfohl, S. J. (1985). *Images of Deviance & Social Control*. New York: McGraw-Hill Inc.
- Pratt, M., Stevens, A., Thuku, M., Butler, C., Skidmore, B., Wieland, L. S., Clemons, M., Kanji S. i Hutton B. (2019). Benefits and Harms of Medical Cannabis: a Scoping Review. *Systematic Reviews* 8, 1-35. <https://doi.org/10.1186/s13643-019-1243-x>
- Prekršajni zakon. *Narodne novine*, 107/2007, 39/2013, 157/2013, 110/2015, 70/2017, 118/2018.
- Scott, J. T. (1966). Factor Analysis and Regression. *Econometrica*, 34(3), 552–562. <https://doi.org/10.2307/1909769>
- Sears, D. O. (1986). College Sophomores in the Laboratory: Influences of a Narrow Data Base on Social Psychology's View of Human Nature. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(3), 515–530. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.3.515>

- Shiner, M. i Winstock, A. (2015). Drug Use and Social Control: the Negotiation of Moral Ambivalence. *Social Science & Medicine*, 138, 248-256. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.06.017>
- Sutherland, E. H. i Cressey, D. R. (1974). *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Takakuwa, K. M. (2020). A History of the Society of Cannabis Clinicians and Its Contributions and Impact on the US Medical Cannabis Movement. *International Journal of Drug Policy*, 79, 102749. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.102749>
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, J. (1972). *Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London: Paladin.
- Unnever, J. D., Cullen, F. T., Mathers, S. A., McClure, T. E. i Allison, M. C. (2009). Racial Discrimination and Hirschi's Criminological Classic: A Chapter in the Sociology of Knowledge. *Justice Quarterly*, 26(3), 377-409. <https://doi.org/10.1080/07418820802506180>
- Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona. *Narodne novine*, 144/2012.
- Zinberg, N. E. (1984). *Drug, Set and Setting*. Yale: Yale University Press.

The perception of Social Control and Marijuana Use Among Zagreb Students

SUMMARY

This paper examines the analytical usability of Hirschi's and Becker's mechanisms of social control of deviance for the phenomena of using marijuana in the population of students in Zagreb. The results of a quantitative study that aims to determine whether users differ from non-users in their perception of theoretically formulated mechanisms of social control of marijuana use - availability, secrecy, attachment, dedication, involvement, beliefs, and morality are presented here. It has been found that users and non-users only differ in dimensions of morality and beliefs, and that both groups perceive secrecy as an important mechanism of social control for marijuana use. The perception of other mechanisms does not suggest that they influence the attitudes and practices of marijuana consumption among students, and leaves room to consider the use of marijuana in terms of socially tolerable forms of deviance.

Keywords: social control, marijuana use, deviance, students.